
РУДА Н.Л.,
кандидат психологічних наук,
доцент, Миколаївський
національний університет,
м. Миколаїв

ОНТОЛОГІЧНИЙ СТАТУС СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ПСИХОЛОГІЧНОГО ФЕНОМЕНУ

У статті наведено теоретичні дані щодо виокремлення соціального інтелекту в структурі інтелекту у самостійний його різновид із власною специфікацією задач. Проаналізовано когнітивний та поведінковий аспекти у визначенні соціального інтелекту. Виявлено розуміння соціального інтелекту як когнітивної здібності та як складової комунікативної компетентності. Показано, що трактування поняття соціального інтелекту виходить за межі когнітивної здібності, яка спрямована на соціальну сферу, і виявляє тісний зв'язок з особистісними, емоційними і поведінковими характеристиками, які можна позначити як самостійні компоненти соціального інтелекту.

Ключові слова: соціальний інтелект, онтологічний статус, когнітивна здатність, комунікативна компетентність, компоненти соціального інтелекту.

В статье представлены теоретические данные относительно выделения социального интеллекта в структуре интеллекта в самостоятельную его разновидность с собственной спецификацией задач. Проанализированы когнитивный и поведенческий аспекты в определении социального интеллекта. Выявлено понимание социального интеллекта как когнитивной способности и как составляющей коммуникативной компетентности. Показано, что трактовка социального интеллекта выходит за пределы когнитивной способности, направленной на социальную сферу, и характеризуется тесной связью с личностными, эмоциональными и поведенческими характеристиками, которые можно трактовать как самостоятельные компоненты социального интеллекта.

Ключевые слова: социальный интеллект, онтологический статус, когнитивная способность, коммуникативная компетентность, компоненты социального интеллекта.

The paper presents the theoretical data on the allocation of social intelligence in the structure of intelligence as an independent variety with its own kind of specification. The cognitive and behavioral aspects in the definition of social intelligence have been analyzed. Understanding of social intelligence as a cognitive ability and as a component of communicative competence has been found. It is shown that the interpretation of social intelligence goes beyond the cognitive abilities, directed to the social sector, and is characterized by a close relationship with the personal, emotional, and behavioral characteristics that can be treated as separate components of social intelligence.

Key words: social intelligence, ontological status, cognitive ability, communicative competence, the components of social intelligence.

Актуальність. Аналіз концептуальних рішень, які пропонують вчені при інтерпретації соціального інтелекту дають змогу констатувати, що він розглядається більшістю вчених як здатність адекватно розуміти і оцінювати власну поведінку і поведінку інших людей. Ця соціальна здібність є надзвичайно важливою практичною якістю, яка необхідна сучасній людині для ефективного спілкування і успішної адаптації у суспільстві.

Логіка введення в науковий лексикон категорії “соціальний інтелект” передбачала, що термін “інтелект” указує на загальнородову приналежність соціального інтелекту до когнітивної сфери, а визначення “соціальний” закріплює його термінологічну специфічність, яка обумовлена психологічною своєрідністю феноменології соціального інтелекту і його детермінацією активності суб’єкта в соціальній взаємодії.

Виправданість виокремлення соціального інтелекту як специфічного різновиду інтелекту визначається його здатністю адекватно пояснювати специфіку соціального пізнання індивідів. Сучасна науково-дослідницька

ситуація в соціальній психології логічно призводить до необхідності операціоналізації цього поняття, уточнення його парадигмального контексту та змісту.

Постанова проблеми. Наявність наукового інтересу до феномену соціального інтелекту призвела до широкого спектру суперечностей, що потребують прояснення. Так, досі не вирішено питання, чи є соціальний інтелект окремим та самостійним різновидом інтелекту в структурі загального інтелекту. До того ж, ґрунтуючись на визначеннях соціального інтелекту, представлених у роботах вітчизняних та закордонних учених можна констатувати, що до теперішнього часу відсутній єдиний погляд на розуміння соціального інтелекту.

Мета статті: визначити онтологічний статус феномену «соціальний інтелект».

Теоретичне обговорення проблеми. Щоб розкрити змістовну специфічність словосполучення “соціальний інтелект”, проаналізуємо систему визначень, утворюючих семантичний простір цього поняття.

Деякі визначення є ґрунтовними, адже вони містять як пізнавальний

так і поведінковий аспект соціального інтелекту. Пізнавальний аспект соціального інтелекту – це здатність до декодування соціальної інформації, отримання соціальних знань. Поведінковий аспект – містить характеристику ефективності та адаптивності поведінки. Тоді як існують визначення, які надмірно розширюють поняття соціального інтелекту, або навпаки – звужують його психологічний зміст.

Першим дослідником, який акцентував проблему соціального інтелекту як самостійної психологічної категорії був Е. Торндайк (1920 р.). *До самостійних різновидів інтелекту він відносив три види інтелекту: абстрактно-логічний, соціальний та конкретний*. На його думку соціальний інтелект є здатністю до розуміння і управління людьми, здатністю діяти мудро у міжособистісних стосунках [20]. У такому визначенні представлено як пізнавальний, так і поведінковий аспекти соціального інтелекту.

Наступні дослідження надмірно розширили предмет соціального інтелекту. Так, Ф. Мосс і Т. Хант у 1927 році позначали його як здатність уживатися з іншими людьми. Їхнє визначення соціального інтелекту не розкриває його когнітивний аспект.

Р. Стренг у 1930 році трактував соціальний інтелект як знання про людей. Це визначення не конкретизує сферу застосування таких знань.

У 1933 р. П.С. Вернон запропонував таке визначення: здатність ладнати з людьми, техніка соціальної взаємодії, невимушеність у спілкуванні, знання соціальних питань, чутливість до поведінки інших членів соціальної групи, а також розуміння тимчасових настроїв незнайомців [21]. Отже вчений наголошує на різноплановому характері здібностей, які складають соціальний інтелект. Таке трактування соціального інтелекту вважається одним з найбільш широких. Воно значно розширює сутність поняття, що перешкоджає його аналізу, оскільки

чим більше обсяг поняття, тим менше його психологічний зміст.

У визначенні соціального інтелекту, яке представлено Г. Олпортом (1937 р.), розкрито як когнітивний, так і поведінковий аспект досліджуваного феномену: «особливий соціальний дар», здатність виробляти швидко, майже автоматичні судження про людей, прогнозувати їхню поведінку та забезпечувати адекватне пристосування до міжособистісних відносин [18].

Дж. Ведек у 1947 році пропонує розуміти соціальний інтелект як здатність критично і правильно оцінювати почуття, настрої та мотивацію вчинків інших людей. Це визначення знову таки не містить поведінкового аспекту характеристики соціального інтелекту.

Спробу поєднати різнобічні точки зору в одному визначенні здійснив у 1958 році Д. Векслер: соціальний інтелект – це пристосування індивіда до людського буття, вміння добре долати життєві ситуації [22]. Проте, незважаючи на узагальнення визначення соціального інтелекту, вчений заперечував існування соціального інтелекту як самостійного різновиду інтелекту. Він стверджував, що соціальний інтелект – це лише застосування загального інтелекту у соціальних ситуаціях.

Грунтовне визначення соціального інтелекту запропонував Дж. Гілфорд, який у 1967 р. розробив багатофакторну модель інтелекту. Він розглядав свою систему як розширення потрійної класифікації інтелекту, запропонованої Е. Торндайком. Так, символічна і семантична складові інтелекту в його системі відповідають абстрактному інтелекту, фігуральна складова відповідає конкретному інтелекту, а поведінкова складова – соціальному інтелекту. Після моделі Е. Торндайка це була друга концепція, яка поставила в один ряд соціальний та академічний інтелект.

Отже, згідно Дж. Гілфорду, соціальний інтелект є самостійним різновидом інтелекту. Вчений зробив при-

пущення щодо того, що соціальний інтелект – це система інтелектуальних здібностей, які не залежать від загального інтелектуального фактора, але в першу чергу пов'язані з пізнанням інформації про поведінку [5]. Вчений позначає соціальний інтелект як «поведінкову складову інтелекту», яка відображає розуміння поведінки, почуттів, думок, настрою і мотивації інших людей. Згідно з концепцією Дж. Гілфорда, соціальний інтелект – це інтегральна інтелектуальна здібність, яка визначає успішність спілкування і соціальної адаптації.

В моделі інтелекту Г. Айзенка соціальний інтелект також виокремлюється як різновид інтелекту. Вчений розмежував поняття «біологічний інтелект», «соціальний інтелект» та «психометричний інтелект» [1]. *Г. Айзенк послідовно за Дж. Гілфордом розвиває ідею про те, що інтелект індивіда, який формується внаслідок соціалізації, під дією соціокультурних явищ – це і є соціальний інтелект. Концепція Г. Айзенка дала змогу констатувати, що соціальний інтелект – результат розвитку загального інтелекту під впливом зовнішніх соціокультурних умов.*

У 80-ті роки поширюється теорія множинного інтелекту Г. Гарднера, який виокремив вісім різновидів інтелекту [3]. Серед них виділено два види інтелекту (міжособистісний і внутрішньоособистісний), які є особистісними і соціальними по своїй сутності. Внутрішньоособистісний інтелект Г. Гарднер визначав як здатність індивідуума отримувати доступ до свого внутрішнього життя, розуміти себе, свої можливості і бажання, реакцію на різні речі, а також прагнення і мотиви уникнення. Відносно міжособистісного інтелекту вчений був більш лаконічний і визначив його як здатність розуміти людей та прогнозувати їхні дії.

Дещо новий погляд на соціальний інтелект покладено в основу його аналізу М. Фордом та М. Тисаком: соціальний інтелект – це успішне вирішення

проблемних ситуацій. Вони визначили цей інтелект як групу ментальних здібностей, пов'язаних з обробкою соціальної інформації для успішного вирішення проблемних ситуацій. Було доведено, що соціальний інтелект не є тотожним загальному інтелекту та розвивається у соціальному середовищі [19].

Схожу з ними думку висловлює і Р. Стернберг (1985), який описує соціальний інтелект як ситуативний інтелект. Це інтелект, який виявляється у звичайному житті при вирішенні щоденних проблем (практичний інтелект) та при спілкуванні з оточуючими (соціальний інтелект) [14].

Звернемося до аналізу поняття соціального інтелекту у вітчизняній психології.

Однією з перших цей термін описала М.І. Бобнева (1978 р.). Вона визначала його в системі соціального розвитку особистості: соціальний інтелект слід розуміти як особливу здатність людини, яка формується в процесі її діяльності у соціальній сфері, у сфері спілкування та соціальних взаємодій [2]. Слід зауважити, що таке трактування соціального інтелекту значно розширює психологічний зміст досліджуваного поняття.

Багато вітчизняних вчених розуміли соціальний інтелект як когнітивну здібність. Так, О.Б. Чеснокова трактує соціальний інтелект як загальну пізнавальну здібність, яка забезпечує пізнання та орієнтацію в реальних життєвих стосунках особистості із соціальною дійсністю, що формуються та виявляються у конкретних ситуаціях [16].

А.Л. Южанінова також наголошує на когнітивному аспекті соціального інтелекту та виділяє його в якості самостійного компонента у загальній структурі інтелекту. Вчена розглядає його як особливу розумову здібність, від якої залежить ефективність міжособистісного спілкування та адаптації людини до соціокультурних умов [17].

В.М. Панферов знов-таки виділяє соціальний інтелект як когнітивну функцію, яка виявляється у загальних функціях людської діяльності на різних рівнях функціонування суб'єкта спілкування [12]. На його думку, соціальний інтелект сприяє збільшенню соціальних контактів, розширенню вербальної та невербальної компетентності, забезпеченню персоналізації, розвитку експресивності у спілкуванні, вдосконаленню соціально-перцептивних здібностей, зростанню чуттєвості до партнерів по взаємодії.

Достатньо розробленим поняттям, близьким за визначенням до соціального інтелекту, для вітчизняної психології є поняття «комунікативна компетентність». Деякі автори розглядають досліджувану нами категорію як один з її компонентів комунікативної компетентності. Так, М.М. Обозов взагалі трактує соціальний інтелект як комунікативну компетентність [11]. Ю.М. Ємельянов розглядає соціальний інтелект в межах практичної психологічної діяльності – підвищення комунікативної компетентності індивіда [7].

Е.О. Смирнова і Е.А. Калягіна розглядають соціальний інтелект як когнітивний компонент комунікативної компетентності, що виявляється в здатності стати на точку зору іншої людини, передбачати її поведінку, ефективно вирішувати різні проблеми, що виникають між людьми.

Розробник структурно-динамічної теорії, Д.В. Ушаков (2004 р.) розуміє соціальний інтелект як здатність до пізнання соціальних явищ, яка складає лише один з компонентів соціальних умінь і компетентності, але не вичерпує їх [15]. Провідна ідея його теорії полягає в тому, що структура інтелекту людини не являє собою інваріант, а є результатом сил, діючих на формування інтелекту впродовж всього життєвого шляху людини. Одним з найбільш важливих положень теорії є твердження про те, що соціальний інтелект, як і інші інтелектуальні функ-

ції, може бути розвинений в процесі імпліцитного та експліцитного навчання.

Подальші дослідження вітчизняних вчених призвели до розширення змісту поняття «соціальний інтелект». Дана категорія визначається вже не тільки як когнітивна здатність, але включає і здібності до рефлексії, і самооцінку, а пізніше – і емоційний компонент.

Так, в роботі Ю.М. Ємельянова соціальний інтелект розглядається як стійка, заснована на специфіці розумових процесів, афективного реагування і соціального досвіду здатність розуміти самого себе, а також інших людей, їх взаємостосунки і прогнозувати міжособові події. Як змістовні елементи соціального інтелекту, спираючись на основні положення його роботи, можна виділити розумові процеси, сенситивність, рефлексію і досвід соціальної взаємодії. Отже, ґрунтовне визначення соціального інтелекту доповнено акцентуванням ролі соціального інтелекту у самопізнанні.

Такий самий акцент у визначенні соціального інтелекту здійснено в роботах Г.П. Геранюшкіної (2001) соціальний інтелект пояснюється як здатність людини розуміти не лише інших, але і саму себе у постійній зміні психічних станів і міжособистісних стосунків, усвідомлювати і прогнозувати результати як власної поведінки, так і партнера по взаємодії [4].

Близьким до цього є й визначення, яке запропонував В.М. Дружинін: соціальний інтелект – це здатність, яка дає змогу більш вдало пізнавати внутрішній світ особистості, диференціювати її міжособистісні стосунки та прогнозувати поведінку у різноманітних ситуаціях. Соціальний інтелект базується на соціально-психологічній спостережливості, наочно-образній пам'яті, осмисленні рефлексії дійсності і поведінки людей, здібності до аналізу-синтезу психологічної інформації і розвинутій уяві [6].

У свою чергу, Н.А. Кудрявцева до-

повнює зміст поняття соціальний інтелект самооцінкою особистості. Соціальний інтелект вона розуміє як здатність до раціональних, розумових операцій, об'єктом яких є процеси міжособистісної взаємодії. При цьому важливим компонентом соціального інтелекту вона вважає самооцінку людини. Особливої уваги заслуговує положення про мотиваційний компонент як важливу детермінанту соціального інтелекту і здібності до самоорганізації інтелекту. Грунтуючись на цьому положенні, Н.А. Кудрявцева виділяє ряд основних компонентів соціального інтелекту. Серед них: самооцінка, комунікативні уміння, мотиваційний компонент, соціальне мислення, психологічна автономність і незалежність суб'єкта [8].

Е.С. Михайлова визначає соціальний інтелект як інтегральну інтелектуальну здатність, що забезпечує успішність спілкування і соціального пристосовування, здатність прогнозувати поведінку людей в різних життєвих ситуаціях, розпізнавати наміри, відчуття і емоційні стани за невербальною і вербальною експресією. До соціального інтелекту вона відносить соціальну сенситивність, соціальну перцепцію, соціальну пам'ять і соціальне мислення [15]. Зазначені компоненти можна поєднати у дві групи: когнітивні елементи та емоційний компонент.

У дослідженнях В.Н. Куніциної (2003 р.) соціальний інтелект розуміється як глобальна здатність, що виникає на підґрунті комплексу інтелектуальних, особистісних, комунікативних і поведінкових якостей, включаючи рівень енергетичної забезпеченості процесів саморегуляції. Ці риси зумовлюють прогнозування розвитку міжособистісних ситуацій, інтерпретацію інформації та поведінки і готовність до соціальної взаємодії та ухвалення рішень [9]. Таким чином, авторка значно розширює зміст соціального інтелекту, визначаючи його як багатоконпонентну здатність, тісно пов'язану з особистісними особливостями.

До підходів к аналізу соціального інтелекту відноситься концепція А.И. Савенкова (2005). В ній розглядаються три групи критеріїв, що описують соціальний інтелект: когнітивні (соціальні знання, пам'ять, інтуїція і соціальне прогнозування), емоційні (соціальна виразність, співпереживання, здібність до саморегуляції) і поведінкові (соціальне сприйняття, соціальна взаємодія і пристосовування) [13]. Вчений пропонує включити в розгляд соціального інтелекту емоційний інтелект, вважаючи їх розділення непродуктивним [16].

Таким чином, з часом, у вітчизняній психології поняття соціального інтелекту виходить за межі когнітивної здібності, яка спрямована на соціальну сферу, і виявляє тісний зв'язок з особистісними, емоційними і поведінковими характеристиками, які можна позначити як самостійні компоненти соціального інтелекту.

Висновки. Узагальнення теоретичного матеріалу з проблеми онтологічного статусу соціального інтелекту дає змогу констатувати, що низка вчених (Е. Торндайк, Дж. Гілфорд, Г. Айзенк, Г. Гарднер, Р. Стернберг, А.Л. Южанінова) виділяють в структурі інтелекту як самостійний його різновид соціальний інтелект зі своєю специфікацією задач.

Впродовж майже століття вивчення цього феномену зарубіжні вчені пропонували такі трактування соціального інтелекту, які розкривали когнітивний та поведінковий його аспекти. Вітчизняні вчені розглядали соціальний інтелект або як когнітивну здібність, або як складову комунікативної компетентності. Подальші дослідження вітчизняних вчених призвели до розширення змісту поняття «соціальний інтелект». Дана категорія визначається вже не тільки як когнітивна здатність, але включає і здібності до рефлексії, і самооцінку, і емоційний компонент. Таким чином, у сучасній вітчизняній психології поняття соціального інтелекту виходить за межі когнітивної

здібності, яка спрямована на соціальну сферу, і виявляє тісний зв'язок з особистісними, емоційними і поведінковими характеристиками, які можна позначити як самостійні компоненти соціального інтелекту.

Очевидно, що лише інтеграція представлених вище розумінь соціального інтелекту здатна дати загальне уявлення про те, що слід вважати соціальним інтелектом.

Узагальнення наведених теоретичних даних свідчить, що:

1. Соціальний інтелект – це різновид інтелекту.
2. Соціальний інтелект є складним структурним утворенням, що пред-

ставляє сукупність здібностей до пізнання соціальних явищ

3. Соціальний інтелект є релевантним пізнанню саме соціальної реальності.
4. Соціальний інтелект зумовлює адаптивність поведінки особистості та ефективність її міжособистісної взаємодії.

У зв'язку з цим ми пропонуємо спиратися на таке визначення: соціальний інтелект – різновид інтелекту особистості, спрямований на пізнання соціальних явищ, який детермінує успішність її міжособистісної взаємодії та соціальної адаптації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Айзенк, Г. Ю. Интеллект: новый взгляд / Г. Ю. Айзенк // Вопросы психологии. – 1995. – № 1. – С. 111– 131.
2. Бобнева М.И. Психологические проблемы социального развития личности / М. И. Бобнева // Социальная психология личности. М.: Наука, 1979. – С. 35–62.
3. Гарднер Г. Структура разума: теория множественного интеллекта / Г. Гарднер. – М.: «Вильямс», 2007. – 512 с.
4. Геранюшкина Г.П. Социальный интеллект студентов-менеджеров и его развитие в условиях формирующего эксперимента : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Г.П. Геранюшкина – Иркутск, 2001.– 24 с.
5. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта. / Психология мышления / Под ред. А.М. Матюшкина. – М.: Прогресс, 1987. – 532 с.
6. Дружинин В.Н. Структура психометрического интеллекта и прогноз индивидуальных достижений / В. Н. Дружинин // Интеллект и творчество: Сб. науч. тр. / РАН. Ин-т психологии; Отв. ред. А.Н. Воронин. – М.: 1999. – С. 5 – 29.
7. Емельянов Ю.Н. Теория формирования и практика совершенствования коммуникативной компетентности: дис...докт.психол.наук: 19.00.05 / Ю.Н. Емельянов. – Л., 1990. – 403 с.
8. Кудрявцева Н.А. Единство интеллекта. / Н.А. Кудрявцева – СПб.: Изд-во СПбГУ, 1995. –222с. (Научный отчет (Грант РФФИ, 1993-1994).
9. Куницына В.Н., Казаринова Н.В., Погольша В.М. Межличностное общение / Учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2001. – 544 с.
10. Михайлова Е.С. Социальный интеллект: концепции, модели, диагностика / Михайлова Е.С. – СПб.: Изд С.-Петербур.ун-та, 2007. – 266 с.
11. Обозов Н. Н. Психология межличностных отношений / Н.Н. Обозов. – К.: Лыбидь, 1990. – 192 с.

12. Панферов В.Н. Основы психологии человека / В.Н. Панферов, А.В. Микляева, П.В. Румянцева. – СПб.: Речь, 2009. – 432 с.
13. Савенков А.И. Эмоциональный и социальный интеллект как предикты жизненного успеха / А.И. Савенков // Вестник практической психологии образования. – 2006. – № 1. – С. 30 – 39.
14. Стернберг Р. Практический интеллект / Р. Стернберг. – СПб.: Питер, 2002. – 272 с.
15. Ушаков Д.В. Социальный интеллект как вид интеллекта // Социальный интеллект: Теория, измерение, исследования / Под ред. Д.В. Ушакова, Д.В. Люсина. – М.: Институт психологии РАН, 2004. – С. 11 – 29.
16. Чеснокова О. Б. Изучение социального познания в детском возрасте / О. Б. Чеснокова // Познание. Общество. Развитие / сост. и ред. Д. В. Ушаков. М. : Ин-т психологии РАН, 1996. – С. 54 – 76.
17. Южанинова, А.Л. К проблеме диагностики социального интеллекта личности Текст. / А.Л. Южанинова // Проблемы оценивания в психологии / Саратов: Издательство Саратовского университета. 1984. – С. 63 – 67.
18. Allport G.W. Personality: A Psychological Interpretation / G.W. Allport. – N.Y.: Henry Holt&Co, 1937. – P. 513 – 516.
19. Ford M. E., Tisak M. S. A further search for social intelligence / M. E. Ford, M. S. Tisak // Journal of Educational Psychology. 1983. – № 75. – P. 196– 206.
20. Thorndike E. Intelligence and its uses / E. Thorndike // Harper's Magazine. – 1920. – N140. – P. 227 – 235.
21. Vernon P. E. The structure of human abilities Text. / P. E. Vernon. – N. Y.: Wiley, 1965. – 517 p.
22. Wechsler D. Intelligence et fonction cerebral / D. Wechsler // Revue de Psychology Appliqué. – 1958. – № 8. – P. 143 – 147.